Воєводська А. В.,
здобувачка магістерського рівня вищої освіти, спеціальність «Психологія»,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
*Науковий керівник***: *Загурська І.С.,***
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

АКТУАЛІЗАЦІЯ СИЛЬНИХ СТОРІН МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ З РАС ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В УСКЛАДНЕНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні реалії життєдіяльності в Україні характеризуються високим рівнем інформаційної невизначеності, хронічним стресогенним навантаженням та деструктивним впливом зовнішнього середовища. Зазначені чинники висувають підвищені вимоги до адаптаційного потенціалу особистості. Особливо уразливою категорією в цих обставинах є діти з розладом аутистичного спектра (РАС), чия психічна організація традиційно розглядається через призму дефіцитарності, дезінтеграції та труднощів взаємодії з соціумом. Проте традиційний підхід, спрямований виключно на корекцію порушень, демонструє обмежену ефективність в екстремальних або ускладнених умовах. Виникає гостра потреба в переорієнтації психологічної парадигми на ресурсно-орієнтований підхід - актуалізацію сильних сторін мислення дитини з РАС, що дозволить трансформувати специфічні когнітивні шаблони у дієві інструменти соціальної адаптації та психологічної стійкості.

Теоретико-методологічний фундамент дослідження розумової діяльності в екстремальних, деструктивних та інформаційно невизначених макросередовищах закладено у працях В.О. Моляко та представників його наукової школи (І.М. Білої,

Н.М. Латиш, Т.М. Третяк, М.В. Шепельової). У межах розробленої ними концепції функціонування мислення в ускладнених умовах доведено, що будь-який деструктивний тиск або дефіцит часових і просторових ресурсів вимагає від суб'єкта кардинальної перебудови розумових стратегій [3]. Автори обґрунтовують механізми мобілізації творчого та внутрішнього потенціалу особистості як захисно-адаптивного інструменту, що забезпечує подолання деструктивних факторів середовища через трансформацію ментального досвіду та активізацію інтуїтивних, аналогізуючих і комбінаторних процесів (інтуїтивні, аналогізуючі та комбінаторні процеси – є ядром теоретичної концепції В.О. Моляко щодо функціонування творчого мислення. Коли дитина опиняється в ускладнених умовах або ситуації інформаційного дефіциту, стандартна логіка блокується, і мозок автоматично запускає ці три базові мисленнєві механізми, щоб вибудувати нову стратегію дій.) Як саме ці процеси виглядають на практиці та проявляються у дитини з РАС (Таблиця 1):

Таблиця 1

Базові мисленнєві механізми та прояви у дитини з РАС

1. Інтуїтивні процеси	
Класичне розуміння	При РАС
здатність миттєво знаходити рішення без усвідомлення покрокових логічних етапів	інтуїція дитини з РАС має виражений візуальний характер. Оскільки її мозок миттєво фіксує та обробляє величезні масиви сенсорних даних, інтуїтивне рішення приходить не у вигляді внутрішнього голосу чи абстрактної думки, а у вигляді готової зорової картини, схеми або деталізованого спалаху-образу. Дитина бачить вихід із ситуації цілісно. В ускладнених умовах, коли вербальна сфера загальмована стресом, саме цей інтуїтивний візуальний спалах допомагає їй зорієнтуватися в просторі.
2. Аналогізуючі процеси	
мислення за аналогією - пошук схожості між новою, невідомою проблемою та вже наявним у минулому досвіді шаблоном, схемою, ситуацією, предметом.	це один із найсильніших ментальних інструментів дитини з РАС, який, часто маскується під дивну поведінку. Дитина з РАС аналогізує нові умови через свої спецінтереси. *Наприклад:* Опинившись в ускладнених умовах (евакуація, перебування у незнайомому шумному приміщенні, новий алгоритм навчання), дитина

	може успішно адаптуватися, якщо проведе аналогію між цим хаосом і структурою своєї улюбленої гри, схемою залізниці чи поведінкою улюбленого персонажа. Психолог або батьки, знаючи цей спецінтерес, можуть штучно підказати дитині аналогію: *«Зараз ми діємо як у тій грі, де твій герой проходить лабіринт: крок перший, крок другий...»*.
3. Комбінаторні процеси	
здатність швидко розбивати наявний досвід чи предмети навколо на окремі елементи та гнучко поєднувати їх у абсолютно нові, неочевидні комбінації для вирішення поточного завдання	завдяки унікальній здатності до гіперфокусу та деталізації, аутичний розум бачить світ як конструктор LEGO він помічає найдрібніші деталі, які нейротипові люди ігнорують як «неважливі». В ускладнених умовах життєдіяльності дитина з РАС здатна виявляти унікальні зв'язки між предметами чи інформаційними блоками, комбінуючи їх у нестандартні системи захисту чи діяльності (наприклад, створення власних складних систем класифікації, унікальних інженерних або цифрових рішень), оскільки її мислення повністю вільне від соціальних штампів і стереотипів типу *«цей предмет можна використовувати тільки так і ніяк інакше»*.)

Особливого значення у контексті раннього виявлення адаптаційних та ментальних ресурсів набувають праці І.М. Білої. Дослідниця фокусує увагу на психологічному супроводі та на процесі м’якого стимулювання, підтримки та створення максимально сприятливих умов для самостійного розкриття внутрішнього потенціалу особистості на ранніх етапах розвитку. Крізь призму її концепції актуалізується поняття особистого коду дитини – унікальної архітектоніки її пізнавальних та творчих можливостей, віднайдення ключів до якого дозволяє психологу превентивно моделювати індивідуальні траєкторії розвитку та нівелювати ризики когнітивної й соціальної дезадаптації [1].

Специфіка переосмислення дитячого розвитку через відхід від дефіцитарних, патоцентрованих моделей віднайшла своє відображення у феноменологічному підході до аналізу аутизму, представленому в монографічних дослідженнях Т.В. Скрипник. Науковиця доводить методологічну хибність сприйняття дитини з РАС як атипового, ізольованого об'єкта в соціальному просторі [4]. Феноменологічна парадигма Т.В. Скрипник вимагає глибокого

розуміння унікальності внутрішнього світу дитини та спрямовує вектор психологічної допомоги на створення особливого, релевантного її потребам середовища, яке б актуалізувало аутентичні внутрішні ресурси особистості, трансформуючи специфічні прояви життєдіяльності у рушійні сили її самореалізації та інтеграції в соціум.

Вивчення внутрішньої когнітивної архітектури РАС суттєво розширюється завдяки працям Темпл Грандін, чия концепція автентичного візуального мислення (мислення картинками) стала революційною для нейропсихології. Т. Грандін на теоретичному та емпіричному рівнях доводить, що аутичний розум володіє специфічним типом когнітивної організації, де первинна обробка інформації, узагальнення та концептуалізація відбуваються не за допомогою абстрактно-вербальних конструктів, а через оперування високодеталізованими фотографічними та кінематографічними образами [2]. Специфіка такого мислення забезпечує надвисоку ефективність аналізу та структурування інформаційних масивів, виявлення прихованих закономірностей у хаотичному середовищі, проте потребує спеціальних психолого-педагогічних алгоритмів, перекладу вимог соціуму на формат предметно-іконографічних алгоритмів для успішного розгортання адаптаційного потенціалу особистості в ускладнених макроумовах.

Метою тез є теоретико-методологічне обґрунтування та визначення практичних психологічних шляхів актуалізації сильних сторін мислення дітей з РАС як базового ресурсу їхньої соціальної адаптації в ускладнених умовах життєдіяльності.

Особливості функціонування психіки в ускладнених умовах показує, що суб'єкт змушений задіювати специфічні захисні та творчі механізми мислення [3]. Для дитини з РАС ускладнені умови (раптовий шум, зміна звичного графіку, загроза безпеці) часто стають тригером деструктивної поведінки через сенсорне та когнітивне перевантаження. При зміні фокусу з нозологічної стигми на

метаболічну та когнітивну специфіку дитини, відкриваються значні ресурсні можливості. Сучасні нейробіологічні дослідження доводять, що затримки розвитку та специфіка сприймання при РАС часто пов'язані з конкретними метаболічними та епігенетичними особливостями (зокрема, порушеннями фолатного циклу, які блокують швидку передачу імпульсів), що залишає когнітивний потенціал збереженим і навіть високорозвиненим, але заблокованим для стандартних вербальних шляхів мовного відтворення інформації. Опора на сильні сторони когнітивної сфери дітей з РАС дозволяє виділити такі ключові ресурси (схема 1).

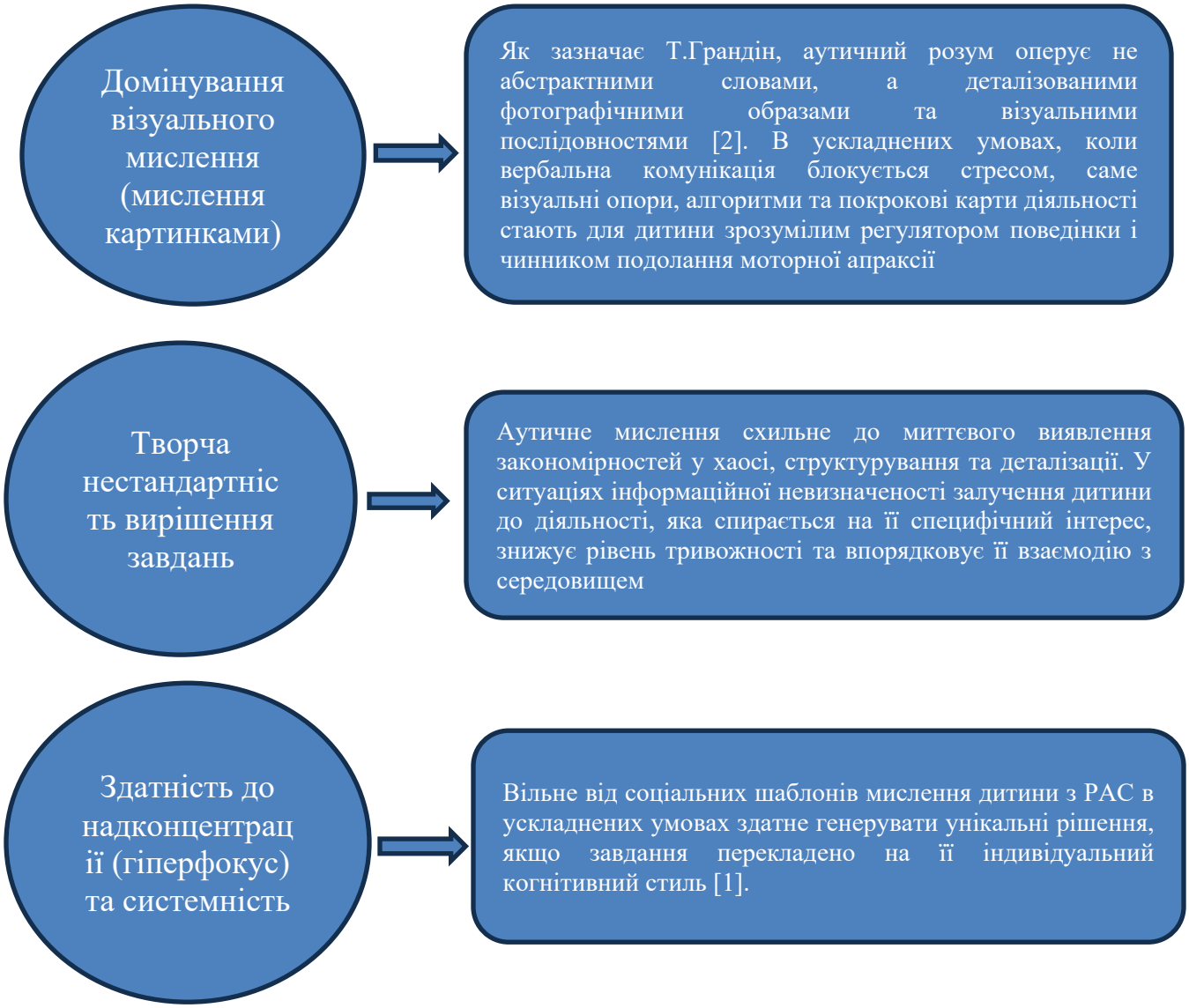

Схема 1. **Сильні сторони когнітивної сфери дітей з РАС**

Практична реалізація ресурсно-орієнтованої психологічної підтримки в ускладнених умовах має відбуватися поетапно (Таблиця 2).

Таблиця 2

Етапи психологічної актуалізації сильних сторін мислення дітей з РАС

Етап	Зміст психологічної діяльності	Очікуваний адаптаційний ефект
1. Діагностично-ресурсний	Виявлення особистого когнітивного стилю дитини (провідні інтереси, специфіка візуалізації, особливості метаболічного профілю).	Відхід від дефіцитарної моделі, визначення точок опори.
2. Структурно-алгоритмічний	Переклад вимог середовища на мову візуальних образів та покрокових алгоритмів (схеми, карти, соціальні історії).	Зниження тривожності в ускладнених умовах, подолання апраксії.
3. Інтегративно-діяльнісний	Залучення дитини до активної діяльності через її гіперфокус (наприклад, проєктна діяльність, моделювання).	Соціалізація, відчуття власної компетентності, трансформація дефіциту в силу.

Таким чином, ускладнені умови життєдіяльності вимагають не лікування аутизму як загального неспецифічного діагнозу, а точкової корекції епігенетичних чинників у поєднанні з максимальним використанням специфіки мислення. Як зазначала Т.В.Скрипник, трагедія аутизму полягає не у факті його існування, а у відсутності місця для таких дітей у нашому світі [4].

Створення адаптивного простору через актуалізацію сильних сторін їхнього розуму є ключем до вирішення цієї проблеми. Актуалізація сильних сторін мислення дітей з РАС, зокрема їхнього візуального потенціалу, здатності до гіперфокусу та системності, виступає базовим чинником їхньої успішної соціальної адаптації в ускладнених умовах. Психологічна підтримка має базуватися на ресурсному підході, де унікальна архітектура аутичного мислення розглядається не як патологія, а як специфічний інструмент подолання

інформаційної невизначеності та стресу. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці конкретних гейміфікованих та візуалізованих програм підтримки сімей, які виховують дітей з РАС в умовах тривалого соціального кризу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла І. М. *Психологічна та педагогічна підтримка розвитку творчих здібностей у дитинстві.* Лабораторія психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: офіційний документ (внутрішні матеріали). 2026.
2. Грандін Т. *Мислення картинками: та інші звіти з мого життя з аутизмом* / пер. з англ. New York : Vintage Books, 2006. 288 p. (Original work published: Grandin T. Thinking in Pictures: And Other Reports from My Life with Autism).
3. *Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта* : монографія / В. О. Моляко, І. М. Біла, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. 196 с.
4. Скрипник Т. В. *Феноменологія аутизму*: монографія. Київ : Фенікс, 2010. 320 с.